

La impremta en català a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX

Pep VILA

En qualsevol estat modern, el paper de la impremta i de l'edició de llibres i periodics va lligat a una política cultural basada en la rendibilitat d'aquesta indústria, a la presència d'uns lectors i unes plataformes que consumeixen i abonen uns productes concrets (premsa, literatura de ficció, teatre, llibre religiós, educatiu, tractats tècnics, paperassa oficial, etc.).

Quan parlem de la història de la impremta, en català, a Perpinyà, durant la primera meitat del segle XIX, no podem oblidar la importància d'uns condicionaments exògens que l'afebleixen, que incideixen en la base social de la llengua, que de retop afecten la literatura i el mercat del llibre en general.

El català sobreviu als Comtats del Nord sense institucions, indefens davant la repressió lingüística i cultural, situació aquesta que comença a mitjan segle XVII i s'aferma amb el famós edicte de Lluís XIV, signat l'abril de 1700.¹ A l'hexàgon hi ha una política lingüística agressiva contra les

¹. L'ús del català "repugne et est en quelque façon contraire a Notre Autorité, a l'honneur de la nation française". El francès s'imposa en tots els actes oficials, en els procediments judicials, etc.

altres llengües. El francès juga un paper molt important en la ideologia estatal. Recordem que en 1789 la llengua francesa es consagra com a "nacional i revolucionària". El 18 de febrer de 1794, B. Barère de Vieuzac, un diputat de la Convenció, que considerava el català com a dialecte espanyol, s'indigna perquè són pocs els rossellonesos que saben el francès, mentre que l'abbé Grégoire demanava l'anorreament dels "patois". L'impacte de la Revolució Francesa provoca la divisió del país en departaments, la imposició d'un prefecte, la francesització de les classes dirigents. De retop l'única llengua de l'estat agafa un gran dinamisme. Des d'aquesta institució es potencia l'ensenyament primari, exclusivament, en francès.

Pel que fa a la història del Paísos Catalans per aquesta època, trobem l'esquarterament i el repartiment de l'Antiga Corona d'Aragó en tres estats. Pel Tractat de Versalles (1783) Menorca passa de l'imperi britànic al rei d'Espanya. Al Rosselló desapareixen les institucions catalanes, el vell "Estudi General", refugi de la catalanitat. Sort hi va haver del clergat autòcton, fidel al país, important per la seva funció cohesiva, per aturar una primera davallada que s'accentua al llarg del segle XIX. Hi ha una colla d'escriptors, clergues il·lustrats que treballen en un teatre neoclàssic: Balanda Sicart, Miquel Ribes, Noël Camps, Antoni Molas, Antoni de Banyuls, Sebastià de Sibiuda, Bonaventura Ques, etc. Josep Balanda Sicart (Perpinyà, 1721-1787), jurisconsult, professor i dramaturg, publica la *Tragèdia dels sants Sixt, Llaureç, Hipòlit i Romà* (Perpinyà, 1772?), adaptada als cànons del neoclàssicisme francès.

Guillem Agel (Tuïr, 1753-1832), escriptor, impressor i mestre, publica goigs, nadales, fa d'empresari teatral a benefici de la reconstrucció de l'església de Tuïr. Entre 1792-1794 treu el *Calendari curiós i útil o almanac rossellonès*, que s'editarà en francès a partir de 1795. Agel serà l'editor més important d'obres en català, fins la vetlla de la Revolució francesa. L'any 1792 publica *Esther*, tragèdia santa, composta per Jean Racine. En 1796 *Jesús Batejat per Sant Joan*

Baptista. En 1797 treu a la llum la *Tragèdia Rossellonesa dels Màrtirs Sant Cosme i Damià* en 5 actes. Es tracta d'una obra de Josep Jaume (1731-1809), juriconsult, advocat, escriptor de nades i goigs. Antoni Molas publica, a Tarragona, *Lo bon rossellonès als catalans*². Fou un clergue expatriat en 1793, defensor de la monarquia absoluta i de l'església. Hi ha estudiosos que mantenen l'opinió que l'exili a Catalunya d'alguns d'aquests escriptors, després de la Revolució, va contribuir al desvetllament de la renaixença catalana.

A mitjan segle XIX Perpinyà no havia assolit els 18.000 habitants que tenia a mitjan segle XIV, d'un total de 164.000 habitants que hi havia als Comtats del Nord. Com podem veure hi ha un augment espectacular de la població rural que, en bona part, són els que mantenen la llengua i les tradicions catalanes. L'analfabetisme oscil·la en segons quines zones ja fossin urbanes o rurals³. El català era parlat i menys escrit a nivell familiar, tenia l'estatut de llengua oral, sense possibilitats d'accedir a l'ensenyament, a la tutela de la vida govemativa en el camp de l'administració i la justícia. El 1833 la Llei Guizot obliga els ajuntaments de tenir una escola per generalitzar l'ensenyament primari

No insistiré gaire en l'inventari d'obres, autors i gèneres de la literatura catalana en aquesta època perquè la bibliotecària Dolors Serra ha publicat un llibre sobre aquest tema (vegeu bibliografia).

Esteve Aragó (Perpinyà-1802-París-1892) fou un escriptor en llengua francesa que ocasionalment utilitza la poesia, escrita en català, per a difondre la cançó política i pamfletària del moment. També n'escrigué per evocar aspectes costumistes del país, la nostàlgia del seu Rosselló

². Tarragona, Puigrubí, *s/d.*, 51 pàgs.

³. No sé si ens podem creure la declaració d'aquest habitant de Clairà: "Ma soeur, qui était de huit ans ma cadette, a été la première du village à parler français et cela faisait rire les gens...", testimoniatge d'un habitant de Clairà nat el 1891. Citat per M. PELLICER, *Clairà fa temps* (edit. Terra Nostra, Prada, pàg. 177).

natal, enyorat des de París. Hi ha també el fenomen de la cançó de circumstàncies publicada en fulls solts i cançoners. Aquesta tradició no s'interromp fins 1870-1880.⁴ Un altre escriptor ocasional del moment fou Pepida Meric, que durant

⁴. Vegeu una relació no exhaustiva d'aquests tipus d'impresos, que no han atret l'interès dels nostres estudiosos. Són peces molt interessants per a l' estudi del dialecte rossellonès, la ideologia d'una literatura «engatjada»:

-*A M. Isaac Pereire, candidat officiel pour le Conseil-Général* («<< Chanson sur l'air de la Marseillaise») par Thomas Billes, tisserand (datat a « Pézilla, 11 août 1863 »). Conté també : « Lou nou fill del Rossellou » par Auguste Soler (Air : « Toute l'Europe sur les armes ») i « Ya pas res d'igoual ».

-*La crinoline roussillonnaise*, paroles de J. F. Romeu, tailleur (Aire : « An Deu siau, m'en bau ») (1863). Conté també : « Courandérous y saloudadous », gens a la mode mais détestables, abus de l'époque 1862, etc.

-*Al Sovenir rossellonès*. («<< Sobre l'ayre Martial de la batalla del Puix-Sangli, en lo terme del Voló »), 1864.

-*Recueil de Chansons Nouvelles* (1864) : « Je suis Roussillonnais » (Air : Le Dieu des bonnes gens », « Cansó del idiot Galdérich Llescas » (Sub tono « Un Barbé qui avia »), « Lo cassador montanyard y lo braconer de la plana », de Laflou pare (Sub tono: « Quant era jo fadry »), « Consell á las ninas del Rosselló » de Laflou pare (Ayre : « Si j'étais Roi »), « La sarineta » de Laflou pare (Sub tono : « Sarineta » Ó « Entrada del Contrepas »), « Cansó del pa y ail » (Ayre : « De las Soufrayres »).

-*Le Denier de l'Aveugle. Chansons et romances nouvelles* (1867) par J. Petit, « vendues par Raymond Mouche et Michel Vignau », que de fet

conté obres de diversos autors, entre elles una d'Esteve Aragó signada amb els sigles E. A. («<< Soun malhourous, canti pas pous ! ») més dues cançons en frances i aquests en català : « Desespero » («<< traduit de M. A. Paris »), « Sigas pas emplegat » (Ayre : « Le Dieu des bonnes gens », Béranger), « L' ouvrier y el travailladou » («<< per Miquel Vignau, siegou »), « El pitarroutj y lou courbás » (Ayre : « Je vais chanter le héros de la France »), « La paou » (Ayre : « Tu vas m'la payer, Aglaé ! »),

-*Recueil de chansons catalanes, risibles et morales* par J. F. Romeu, tailleur, auteur de la *Crinoline roussillonnaise*. Conté, en català, malgrat els títols : « Les poules sans crinoline. Proces et Défense » (Air : « Dones corriu, qu'es arribat pey de Colliure »), « La crinoline, son origine, ce qu'elle vaut et ce qu'elle fait » (Air : « Dones corriu... »), « À M. Isaac Pereire, candidat officiel pour le Conseil-Général, par Thomas Billes, tisserand («<< Chanson sur l' air de la Marsellaise »), « Lou nou fill del Rossellou », par Auguste Soler (Air : « Toute l'Europe sous les armes ») i « Le coq musulman et son chant » («<< Ce qui veut dire, en bon catalan, *Dols y miserias* » ; « Dones corriu... »).

la Monarquia de "Juillet" divulga cançons catalanes jacobines, farcides de gal·licismes. Jan-Agoustití Ternal va portar a la impremta *un Récit en vers catalans, rimés en al par un roussillonnais, qui orthographie l'idiome comme ille prononce à Perpignan* (1858). Ternal és dels primers a graficar la llengua catalana a la francesa fins desfigurar-la.

M. Bergnes s'introdueix en el món del teatre amb *Lous dous Fourestés a la coumedi*. Es tracta d'una escena còmica, estrenada en 1861, escrita en un català molt afrancesat, antecedent de les "catalanades" d'Albert Saisset, que només té un valor sociològic. També recollí en un llibre un aplec de proverbis catalans.

Com podem apreciar la collita d'obra impresa és molt magra, més aviat dolenta. Crec que mostra les limitacions d'una cultura. La literatura popular és potser la més coherent i homogènia en tot el domini lingüístic, la que resta al marge de modes i d'imposicions. Al Rosselló s'editen i es reediten cobles, goigs, relacions, al costat de devocionaris, novenaris,

-L'écho du Roussillon. Chansons et romances nouvelles, par J. Petit. Conté diversos poemes en francès, i en català : « La reorganisatiou de l'armada francesa » (Ayre : « Gais enfants de Bacchus »), « La paou », « Cansó en honor del projet d'un canal d'irrigatió a fer en lo terme d'Argelés-sur-Mer » per Laflou pere (Ayra : « L' any 93 corrian »).

-Nouveau Recueil de chansons composées par Laflou pere, du Boulou : « Vogara la crinolina ? Crech que si » (Ayre : « De la Petite Cendrillon »), amb traducció francesa en vers (« La crinoline voguera-t-elle ? Je le pense »). I també : « Nova cansó del Rossignol » (Ayre : « O ditjos poble del Bolo, ahont a nixida aqueixa flor »), « Alegreta cansó (Ayre« de Bailla »), « Lo revell del vinyadefÓ » (Ayre : « No richjo com mon pare » ; « nada al Voló y composada per Laflou pere »).

-Nouvelles chansons catalanes par Pierre Pinet de Millas : « Cansó en l'honneur d'Isaac Pereire » (ayre : « Toute l'Europe est sur les annes »), « Un traballadou á sous amichs del Département » (Aire : « T'en souviens tu & ») (de contingut antijueu).

-Chansons catalanes par Pinet Pierre de Millas (Pyrénées-Orientales). Conté : « Y a pas rès d'igoual » (1861), « Lou Mouliné » (1861), « Lou Charlatan » (1863), « Resposte à oun bieil Mestre d'ascole » (1863), « Lou Cassayre » (1863), « La Manille » (1863), « Pereire ten da Ratanti » (1863), « Lous Aousseils » (1863), « Al Quouatre da Satembre » (1870), « La Clique » (1877), « Lous darres dies da! Carnabal » (1882), « Lous Pratandens » (février 1883).

catecismes, etc. Per contra, la literatura culta molt més diversificada, l'erudició històrica i arqueològica s' expressa només en francès. Aquesta és patrimoni de la burgesia, dels sectors professionals i culturals més ascendents.

Des de final del segle XVIII notem les traduccions d'obres devotes del francès al català. Al segle XIX sovintegen les obres bilingües, adaptacions de catecismes francesos per als fidels catalans que tenen problemes amb una llengua encara poc assimilada. Cada vegada més es fa evident que dues llengües: català i francès representen dues funcions socials desiguals. No cal dir quina és la del progrés i dels avenços. Hi trobem a faltar una obra de caire profà: poesia, conte, narració, novel·leta de costums, etc., que no anés massa allunyada del seu món i del temps. La prosa en català gairebé és inexistent. ¿Com hi podia haver-hi prosa si aquesta només tenia com a model la llengua parlada? En general la impremta catalana al Rosselló difon durant la primera meitat del segle XIX, una obra massa desconnectada dels gustos i de les preferències del moment. La premsa en català també és inexistent.

Un recompte temàtic de les principals edicions de llibres catalans al Rosselló, a partir del repertori de Dolors Serra, ens fa adonar de la inèrcia elemental de la producció nord-catalana. El català minvant es refugia en obres de temàtica gairebé exclusivament religiosa, antihistòrica:

Cançons : 110 (1863, Pere Laflou, *Nouveau Recueil de Chansons*).

Cantics : 94 (1826, *Cantichs catalans, traduïts dels Càntichs de Sant Suplici*).

Catecismes i doctrines: 84. (1807, *Compendi del catecisme*). **86** (1809, *Petit catéchisme*. Traduit en catalan). **89** (1812, *Compendi del catecisme*). **90** (*Abrégé de la Doctrine Chretienne*). **91.**(1815). *Compendi de la doctrina cristiana*).

95 (1833, *Catecisme imprès per ordre de.....* Joan Francesch de Saunhac-Belcastel, bisbe de Perpinya).

Coblas: 109 (1862, *Coblas de la mort i passió*).

Devocionaris: 81 (1802, Simon Salomó i Melchior).

Gelabert, Regla de vida). **101** (1856, Manière de faire le chemin de la Croix, en français et en catalan).

Goigs: **102** 1858 (*Goigs de Nostra Senyora de Font Romeu*). 107 (1861, *Los Goigs deIs ous*).

Gramàtica: **98** (1852, Pere Puiggari, *Grammaire catalane-française*).

Hagiografia: **85** (1808, *Vida i novena dels invencibles y gloriosos martirs los Sants Abdon y Senen*), **93** (Vida y novena...Sants Abdon y Sennen), **96** (1841, *Vida i novena dels invencibles y gloriosos martirs los Sants Abdon y Senen*). **99** (1853, Bonaventura Cotxet, *Notícia històrica de la imatge de Nostra Senyora d'Err*). 108 (1861, *Vida de Sant Isidro, llau. rador....*).

Litúrgia: **80** (1801, *Manuale ritualis ecclesiae et Diocesis Elnensis*).

Novenes: **77** (s/d. *Novena al gloriós patriarca S. Josep*). **92** (1817, *Novena del gloriós màrtir Sant Ferriol*).

Oracions: **87** (1809, *Los set salms de la penitència*).

Rosari: **88** (1810, *Modo de resar lo rosari*).

Salms: **100** (1856, Pere Marcé i Santaló, tradc. *Los set salms de la Penitència*).

Deixant de banda la traducció dels *Contrabanders* de Béranger, sobre la qual hi tomarem a insistir, al meu parer, una de les obres més interessants de tot aquest període és la de Pere Marcé Sentaló (Rosselló, segles XVIII-XIX), clergue i escriptor. Fou rector de Sant Martí de Cornellà del Conflent En 1806 va traduir *Los set salms penitencials en versos catalans*, en quartetes heptasil·làbiques encadenades, obra que destaca per la fixació de la llengua, per la qualitat i ambició de la traducció, pels comentaris i les justificacions teòriques que sobre l'art de la traducció invoca en el pròleg de l'obra. Marcé i Sentaló no s'està de denunciar l'estat d'abandonament i de transformació que ha sofert la llengua catalana per tantes causes sobrevingudes: "En quant a la llengua catalana; ningú ignora que per la unió del principat de Catalunya a la Corona de Fransa, en Catalunya molts vocables castellans, y en Rosselló molts vocables francesos se han catalanizat. Per tant me he aplicat a la puresa de la llen-

gua y cedint un tant al ús actual de esta Província, y als drets que te lo poble en punt de la llengua he procurat valer-me deIs vocables corresponents al llatí que he trobat en los vocabularis o gasofilacis de Antoni Nebrisa, del de Torres y del de Jaume de Caballeria, que és 10 millor de tots" (pàgs. 27-28).

Cal assenyalar també la publicació en 1801 *del Recueil d'instructions, d'avis, d'experiences et decouvertes concernant les diverses branches de l'agriculture*. Malgrat la seva curta vida, aquesta publicació tècnica, editada per la Prefectura, per ordre d'Hubert Charvet⁵, prefecte deIs Pirineus Orientals, és interessant perquè com que anava adreçada a les classes populars és redactada en francès i català. (Impremta Tastu. Núm. 1, tres fascicles; núm. 2, 2 fascicles). És el primer diari bilingüe de la història de la premsa al Rosselló. En 1804 apareix una altra publicació d'aquestes característiques : *Instruction sur la maladie des bêtes a laine. Publiée par ordre du Ministre de l'Interieur*. Aquesta obra redactada pel ciutadà Tessier manté també la traducció catalana del text, acarada amb l'original francès.

L'iceberg rossellonès

Hi ha, però, tota una producció en català, potser la més interessant, que no surt al carrer, que no arriba a la impremta per manca de mitjans i de mercat. Els gustos i els interessos de la majoria de lectors perpinyanencs anaven per altres camins. El consum de lletra impresa, en francès, era un mercat global que deixava enrere el català. D'aquí que el meu propòsit no ha estat analitzar-la, sinó d'apuntar aquesta problemàtica. És el que jo en dic l'iceberg rossellonès.

A la Biblioteca Episcopal del Seminari Conciliar de Barcelona es conserva un diccionari català de la fi del segle XVIII, anònim, que fa la impressió que el redactor o compi-

⁵. Michel BOUILLE, « Le journal gallo-catalan du préfet Charvet », *Tramontane*, 453-454, 1962, pàgs. 45-48.

lador era un clergue o eclesiàstic del Rosselló. Una de les guardes hi figura el nom d'Agel, signatura que caldria relacionar amb la figura de Guillem Agel i Barrière (Tuïr 1753-1832), impressor i editor. De Pere Puiggarí (Perpinyà, 1768-1854), gramàtic i erudit, autor de la *Grammaire Catalane Française à l'usage des français* (1852)⁶, es conserva entre molta altra documentació un *Dictionnaire catalan-français* inèdit.

L'impressor i escriptor Josep Tastú (Perpinyà, 1787-París, 1849) va col·laborar en els repertoris de Torres Amat i de Joaquim Maria Bover. Entre els molts papers seus que es conserven a la Biblioteca Mazarine de París destaco una gramàtica catalana en francès que segueix i amplia la de Ballot. En 1833 va publicar *Los Contrabanders*, imitació en llengua romanocatalana del poema del mateix títol de P. J. Béranger. Des del punt de vista de la reivindicació de la llengua, destaco el pròleg que acompanya aquesta edició. Tastú, que preparava edicions de textos de clàssics catalans, va mantenir correspondència en català amb Raynouard, màxim exponent de la nova disciplina de la lingüística "romane". La seva esposa, Amable Tastú, el va introduir en els cercles parisencs on va apreciar la literatura que llavors feien Lamartine, Saint Beuve, Chateaubriand, Víctor Hugo, etc. Segons Lluís Creixell: « la traducció de Tastú dóna a la llengua un tombant nou, la treu del racó, de la rutina. Traduir al català Béranger, autor popularíssim i de fama (lligat d'altra banda a molts actors de la renaixença occitana), « best seller » parisenc, quan a ningú no li ve al cap de fer creació moderna en català, era un xic un atreviment, traçar perspectives originals, suggerir a l'idioma les senderes de l'actualitat, de la voga literàries ».

⁶. Pere PUIGGARÍ escriu aquesta obra: « à l'usage des français obligés ou curieux de connaître le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romane ». En un apèndix publica un recull de textos prou interessants : « Morceaux choisis de prose et de vers, en moderne et en anden catalan. en langue romane et en français, traduits ou à traduire, suivant leur plus ou moins de difficulté ». La segona edició, de 1910, duu un prefaci de Pierre Vidal.

Francesc Jaubert de Passà (1785-1856) publica una crestomatia de textos catalans a la seves famoses *Recherches* (1824). L'arxiver i historiador Julia Bernat Alart (1824-1880), autor de moltes publicacions històriques sobre el Rosselló, va deixar-nos molts materials lexicogràfics inèdits, els cartularis i un gran diccionari en fitxes, utilitzats per Joan Coromines en el seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. L'obra d'aquests i molts altres erudits no esgota ni de bon tros el tema. Les biblioteques i arxius de Perpinyà, el fons Vallat de Montpeller, la col·lecció factícia *Drames catalans* Tolrà de Bordas de la Biblioteca del Monestir de Sant Miquel de Cuixà, les biblioteques privades que conserven els hereus de J. S. Pons, Puiggari, Jaubert de Paçà conserven un bon nombre de manuscrits de teatre rossellonès de final del segle XVIII fins mitjan segle XIX. Hi figuren obres profanes, pastorals, vides de sants, passions, pastorets, traduccions franceses i italianes (Racine, Molière, Corneille, Campistron, Ducerceau, Metastasio, Mercier, Voltaire, etc.) encara per avaluar. Al costat d'una majoria d'obres d'autors no identificats, algunes d'aquestes obres vénen signades per escriptors i arranjadors que ens són desconeguts: Pere Barell, L. Dufour, Jaume Mac, Francesc Comes, que vivia al Soler, Frances Doutres, mestre a M-arquixanes, etc. A la Biblioteca Municipal de Tolosa de Llenguadoc es conserva un aplec de nadales, goigs i poemes religiosos de Josep Jaume (1731-1809), advocat i jurisconsult.

La impremta Alzine de Perpinyà ⁷

Com que aquestes Jornades d'estudi són dedicades a la

⁷. Encara que no sigui el tema d'aquesta trobada, volia cridar l'atenció dels historiadors francesos sobre la gran quantitat de documentació francesa, sobretot paperassa administrativa i legal, que conserven els arxius catalans de la dominació napoleònica (1808-1813), molta de la qual fou impresa a Perpinyà per Alzine, impressor de la prefectura i de l'exercit d' Aragó i de Catalunya, distribuïda des del Rosselló. Hi ha informació a l'article de Lluís Maria de PUIG « Notes sobre la premsa napoleònica a Girona » ("AIEG", XXII, 1974-75, pàgs. 337-350). El 16 de novembre de 1809 surt el primer número de la *Gazeta de Figueras*, bisetmanari, en castellà, de quatre pàgines, imprès a Figueres (Impremta Real de J. Alzine i

impremta, edició i premsa a Perpinyà durant la primera meitat del segle XIX, no podia defugir de dedicar unes ratlles a la producció hispànica de la impremta Alzine de Perpinyà, la casa editorial més important del moment. Al costat de les obres de literatura tradicional, de forma popular i religiosa, que la impremta Alzine editava en català, cal destacar la importància històrica que tenen les traduccions castellanes d'obres franceses del primer romanticisme, moltes de les quals són conegudes a Catalunya i Espanya via Perpinyà.

L'absolutisme espanyol que havia fet desaparèixer la revista "El Europeo" (1823-24) fa que alguns exiliats liberals catalans i espanyols anessin a viure a Perpinyà, als departaments propers del sud de França, i a París. Entre 1800 i 1823 existia a Espanya una censura governativa molt rigorosa que impedia la creació i difusió d'una novel·la moderna. Molts intel·lectuals i escriptors de tarannà liberal viuen de traduccions del francès i de l'anglès. Alzine aprofita aquesta mà d'obra per impulsar la traducció i la distribució d'obres literàries, polítiques, tècniques, editades a París, Bordeus, Londres, Perpinyà, amb la publicació d'una llibreria espanyola d'obres literàries. La impremta Alzine de Perpinyà, dirigida per Jean Alzine i Jean-Baptiste Alzine, es converteix en un gran centre d'edició i de distribució per a Espanya i Amèrica d'obres en totes les llengües i cultures modernes. A la biblioteca del CEDACC de Perpinyà es conserva una edició del catàleg de la llibreria Jean Alzine, publicat en 1829,

P. Barrera). D'aquesta publicació en coneixem quatre números. Després apareix l'*Eco de los Pirineos Orientales* (30-11-1809), imprès per J. Alzine i P. Barrera. Malauradament no se'n coneixen gaires exemplars. E11810 sortia el *Bulletin des arrêtés, proclamations, etc., de son excellence monseigneur le duc de Tarente, Gouverneur Général de la Catalogne*, 1810 (Núm. 1, maig 1810 al 7, octubre 1810). Segons l'escriptor Emili Grahit, esmentat per Jaume de Puig en el seu article, es va publicar un altre periòdic, *Gaseta de Girona*, del qual n'havia vist l'exemplar corresponent a 8 de febrer de 1814, redactat exclusivament en llengua catalana i imprès per J. B. Alzine, impressor de la Prefectura i Exèrcit d' Aragó i Catalunya. (*op. cit.*, pàg. 346).

de més de 320 pàgines, que demana un estudi minuciós provinent del fons Comet.⁸ En aquesta obra on hi ha representada la millor literatura que en aquell moment es feia a França Itàlia, Alemanya, Portugal, Espanya, el català poc representat, hi té l'estatut de "patuès"⁹ (vegeu apèndix).

Les obres catalanes que Alzine distribueix palesen la consideració que tenia la nostra cultura en els ambients cultes rossellonesos. Cal destacar del catàleg català la venda al públic de la gramàtica d'en Ballot i del *Diccionario catalán-astellano-latino*, por Don Joaquin Esteve y Don A. Juglá y Font. Quan el 1806 el "Bureau de la Statistique" del Govern de París s'adreça al prefecte de Perpinyà Mr. Martin perquè aquest li faci arribar llibres, en català, editats al Rosselló, per tal de conèixer la situació del català, les particularitats de la llengua escrita, avaluar la seva producció llibresca, només els pot enviar l'obra d'Andreu Bosch *Summari, index o epitome dels admirables y nobilissims titols d'honor...*(1628). Martin envia als funcionaris del "Bureau" un escrit acompanyat del llibre amb aquest postscriptum: "J'ai écrit a Barcelone pour me procurer un dictionnaire et une grammaire: si je reçois ces deux ouvrages, j'aurai l'honneur de vous les adresser".¹⁰ Perpinyà era en aquella època com un desert per a la nostra cultura. Les "sociétés savantes" del moment que supleixen el paper que feia la Universitat ignoren la nostra cultura. Durant la primera meitat del segle XIX, els escriptors rossellonesos que escriuen poesia en

⁸. Vegeu-ne la descripció a la bibliografia. Agraïco a Brígida Manera, responsable del CEDACC, la coneixença i les facilitats donades per la reproducció d'aquest catàleg, sobre el qual un altre dia hi tornarem.

⁹. Entenem que patuès significava aquí un llenguatge rústic i grosser, una literatura allunyada de la creació moderna. ¿Era aquesta la consideració que la família Alzine de Perpinyà tenia de la nostra llengua? Sobre el concepte de *patois* a l'època moderna, llegiu l'article d' August RAFANELL « Els filòlegs i el patois a la França Moderna », « Revista de Catalunya », 69, desembre de 1992, pags. 67-78.

¹⁰. Michel BOUILLE, « La décadence de la langue catalane en Roussillon au XVIIIe siècle », *Tramontane*, 432-433, 1960, pàg. 95.

francès són mediocres. En general el nivell és baix. Potser és perquè no acaben de dominar el nou instrument lingüístic.

Alzine publica i difon, en castellà, un bon-nombre de llibres entre els quals destaquem gramàtiques de Chantreau¹¹ per aprendre el francès, obres espanyoles, traduccions castellanes d'obres d'autors sicentistes i setcentistes: Moliere, Fénelon, (1651-1715), Bemardin de Saint-Pierre (1737-1814), Florian (1755-1794), Mme. S. F. de Genlis (1786-1830), C. F. Saint-Lambert (1717-1803), Alida de Savignac (1796-1847) Chateaubriand (1768-1848) i Walter Scott¹² (1771-1832), màxim representant del romanticisme arqueològic entre els escriptors catalans de la Renaixença. Un dels traductors escollits per Alzine era Francesc Altés i Casals [pseud. Altés Gurena, Selta Runega] que havia estat Secretari a l'Ajuntament Constitucional de Barcelona. Aquests i altres molts escriptors traduïts des de diverses llengües al castellà¹³ ajudaran a conèixer el segle de les

¹¹. 1805. *Arte de hablar bien francés, o gramática completa. dividida en tres partes. Trata la primera de la Pronunciación y de la Ortografía; la segunda de la Antología y valor de las voces; y la tercera de la construcción y sintaxis. Con un suplemento que contiene una nomenclatura muy amplia, las frases más precisas para romper en una conversación, un tratado de la propiedad de las voces, y algunas observaciones sobre el arte de traducir, etc. Sacado todo de los mejores maestros, como Wailly, du Marsais, Port-Royal, Fromant, Condillac, etc.* Por don Pedro Nicolás Chantreau. Nueva edición revista y corregida. Perpignan, imprenta de J. Alzine, Librero 1805. [Seminari Conciliar de Girona].

¹². *Obras completas...* traducidas al castellano por una sociedad de literatos españoles (Perpignan, Alzine). En van sortir quatre volums: *Los puritanos. El enano misterioso.* (perpignan.1826) Ivanohé. (Perpignan.1827). *Quentin Durward* (Perpignan. 1827), *El oficial aventurero.* (Bordeaux/Perpignan?).

¹³. Una relació molt extensa, encara que incompleta, de novel·les estrangeres traduïdes al castellà, impreses a Perpinyà, durant aquesta època es pot llegir en el llibre de J. F. MONTESINOS «Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX. Seguida del esbozo de una bibliografía española de traducciones de novelas 1800-1850». Madrid, Editorial Castalia, 1982. Aquest panorama el completa i l'enriqueix Juan Ignacio FERRERAS en el seu llibre « Los orígenes de la novela decimonónica 1800-1830 », Madrid, Taurus, 1973. Ferreras (pàg. 92) assenyala 18 edicions espanyoles impreses a Perpinyà entre 1800 i 1830.

llums, l'esperit romàntic francès, anglès a una minoria dirigent de la cultura espanyola, a un nou públic lector, en gran part femení. Si la cultura catalana té un problema en aquesta època, aquest és el de la novel·la. Molts dels nostres primers renaixentistes carreguen per problemes morals contra la novel·la moderna. La llista d'autors condemnats i condemnables és tan nombrosa que maten qualsevol intent d'escriure obres, en català o en castellà, en un gènere que en aquell moment era el més important i difós. La impremta Alzine també farà circular la literatura de caire polític i pamfletari adreçat als moviments americanistes que lluitaven per l'emancipació de les colònies espanyoles a Amèrica, la ideologia de la Revolució francesa, la difusió de l'ideari lliberal, llibres d'encàrrec.¹⁴

Destaco també una traducció del francès al català de la cartilla de l'agrònom empordanès Fages de Romà,¹⁵ les lliçons de llengua espanyola de J. Andreu de Cover Spring¹⁶, obres de Pere Puiggari,¹⁷ etc. El comerç clandestí de llibres

¹⁴. Ramón de Jesús, *Oración fúnebre que en las solemnes exequias celebradas el día 12 de febrero de 1824 en la Iglesia Catedral de la ciudad de Vich...con motivo de la translación des de... Vallirana...á la referida Iglesia Catedral del cadáver del Ilmo. Sr. Raymundo Strauch y Vidal, Obispo de Vich*. Perpinyà J. Alzine (1824), 70 pàgs. Exemplar a la Biblioteca i Arxiu Episcopal de Vic. Catàleg impresos segle XIX, núm. 384.

¹⁵. Narcisse Fages de Romà, *Aphorismes ruraux basés sur les règles données par les agronomes les plus classiques...et sur les observations et les pratiques des meilleurs cultivateurs...* Traduc. du catalan en français par Louis Fabre...Perpignan, imp. de J. B. Alzine, 1854, "BSASLPO", 1854, 516-536.

¹⁶. *Journal grammatical et littéraire de la langue espagnole* par J. Andreu. Perpignan : [s.n.], 1829 . Jean Alzine. Directeur et propriétaire unique M. Joseph Andreu, professeur de langues étrangères. Tirage: 200 ex.

¹⁷. *[Notice sur les Troubadours catalans et sur un ancien Chansonnier manuscrit de l'Academie du Gai-Savoir de Barcelona]*, P. Puiggari, Perpignan [s/n], 1833. En un passatge d'aquest article Puiggari fa professió de fe de la il·lustració de la llengua catalana : « Le catalan, ajoute ce savant académicien [M. Raynouard], est depuis longtemps une langue fixée; elle a des grammaires et des dictionnaires, un très grand nombre de livres catalans sont imprimés et il en existe un nombre bien plus considérable en manuscrit ».

cap a Catalunya es feia des de Port-Vendres fins al port de Mataró. Des d'allí el material es distribuïa "a la ciutat de Barcelona. Una altra via era el coll de Pertús, des d'on es feien arribar els llibres fins als primers pobles de l'Alt Empordà. Resta per estudiar encara els interessos que tenia Alzine al mercat espanyol a través de Catalunya, les seves relacions amb els mitjans culturals catalans i espanyols del centre de la Península.

A l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres¹⁸ es conserven diversos edictes i bàndols de l'any 1826, que el Govern Militar i Polític de Figueres envia als ajuntaments dels pobles fronterers perquè aturin el contraban de llibres, molts dels quals arriben editats i/o distribuïts per la impremta Alzine de Perpinyà. La majoria d'aquests impresos pertanyen al fons de l'Ajuntament de Mollet. Heus aquí l'extracte d'algunes d'aquestes disposicions :

«Gobierno Militar y Político del corregimiento de Figueras. Vereda del 22 de noviembre de 1826. Extracto de las órdenes cuyos ejemplares circuló a las Justicias y Ayuntamientops de este Corregimiento para su puntual y debido cumplimiento. Joaquin Caamaño y Pardo.

2°. De la Real orden que el Excmo. Sr. Gobernador del Consejo comunicó en fecha 14 de dicho octubre, al Real Acuerdo, y a mi por su disposición, acerca de la prohibición de la introducción de las obras traducidas al idioma español que vende en Perpiñan el librero Juan Alsine, como perjudicial a la sana moral y al buen orden. (Arxiu Històric de Figueres.- Ajuntament de Mollet. Correspondència, caixa 147).

Gobierno Militar y Político del Corregimiento de Figueras. El Secretario de S.E. el Real Acuerdo de este Principado con fecha 7 del actual nos comunica la Real orden siguiente: [...] Por noticias que existen en esta Secretaria de mi

Grammaire catalane-fram;oise: a l'usage desfram;ais: obligés ou curieux de connaitre le catalan, des linguistes et des amateurs de la langue romanel par P. Puiggari, Perpignan, J. B. Alzine, 1852.

¹⁸. Vegeu l'article d'Erika SERNA I COBA, « El contraban de llibres », *Diari de Girona* (1999), núm. 17.685.

interino cargo se sabe que Don Juan Alsine, impresor y librero en Perpignan, continua publicando varias obras en español; pero la mayor parte traducidas del francés y del inglés entre las cuales se notan particularmente las obras de Llorente, muchos tratados relativos a la Constitución del año 1812, las producciones más revolucionarias de J.J. Rousseau, de Volney, los romances mas obscenos de Rigaut Lebrum, etc. Todos estos libros están a muy bajo precio, su objeto es propagar la corrupción en las clases inferiores de la sociedad y estan destinados para Cuba, Puerto Rico y nuevos estados de la America del Sur. Que su introducción en Cataluña se hace por contrabando generalmente, aunque los españoles que' entran en España por Perpignan se encargan ordinariamente de algunos ejemplares de estas peligrosas obras »¹⁹.

Per una circular de 14 de febrer de 1826 sabem que molts de llibres editats a França, fruit del nou esperit polític

¹⁹. « *Gouvernement Militaire et Politique de la corrégidorerie de Figueras. Message du 22 Novembre 1826. Extrait des ordres dont les exemplaires ont été transmis aux Tribunaux et Mairies de cette Corrégidorerie pour leur exacte et pertinente exécution. Joaquim Caamano y Pardo.*

2° - Sur l' ordre royal que l'Excellentissime Monsieur le Gouverneur du Conseil a communiqué en date du 14 du susdit mois d'Octobre a la Royale Réunion pléniere des magistrats et a moi-meme pour sa disposition, au sujet de l'interdiction d'introduire des reuvres' traduites en langue espagnole que vend a Perpignan le libraire Joseph Alsine, comme étant préjudiciable a la saine morale et au bon ordre.

Gouvernement Militaire et Politique de la Corrégidorerie de Figueras. Le secrétaire de S.E. la Royale Réunion pléniere de cette Principauté en date du 7 courant nous communique le Royal ordre suivant : (...) « Par des renseignements qui figurent dans ce Secrétariat de ma charge provisoire, il est de notre connaissance que M. José Alsine, imprimeur et libraire à Perpignan, continue à publier plusieurs ouvrages en espagnol, mais la plupart traduits du fran-ais et de l'anglais parmi lesquels on remarque particulièrement des ouvrages de Llorente, de nombreux traités concernant la Constitution de l'année 1812, les productions les plus révolutionnaires de J.-J. Rousseau, de Volney, les "romances" les plus obscenes de Rigaut Lebrum, etc. Touts ces livres sont vendus a tres bas prix, leur but est de propager la corruption parmi les classes inférieures de la société et ils sont destinés a Cuba, Porto Rico et les nouveaux états d' Amérique du sud. Leur introduction im Catalogne se produit généralement par contrebande, bien que les Espagnols qui entrent en Espagne par Perpignan se chargent ordinairement de quelques exemplaires de ces dangereux ouvrages ».

o del sentiment poc religiós, obres eròtiques, arribaven a la frontera francoespanyola amb una falsa enquadració per burlar la censura civil i eclesiàstica. Sota l'aparença de llibres amb falsos títols i rètols d'obres de devoció i de moral, s'hi amagaven clàssics de la Revolució francesa, pamflets polítics; obres de Diderot, de Voltaire, Rousseau etc.

«*Gobierno Militar y Político del corregimiento de Figueras. Figueras 14 de febrero de 1826. Joaquin Camaño y Pardo.*

Una gran cantidad de libros obscenos, revolucionarios o impíos se espiden des de París a España y a América, y a fin de mover los obstáculos que se pondrían a su entrada se substituye a su verdadero título el de alguna obra de devoción, como se prueba por la adjunta nota o lista que contiene la indicación de cierto número de libros así disfrazados.

*Diario de Santa Elena*²⁰/Vida de Santa María
Ilustres Americanos/Vida de Sant Juan
*De los pueblos y de los gobiernos*²¹/Vida de San Carlos
Colección en prosa y verso/Idem de San Mateo
*Las Ruinas de Palmira*²²/Idem de San Miguel
*Cartas a Eugénia*²³/Idem de San Pablo
*Filosofía de Voltaire*²⁴/Idem de San Marcelino

²⁰. *Diario de Santa Elena: que contiene cuanto dijo e hizo Napoleon en el espacio de dieziocho meses* por el conde de las Casas. N' hi ha una edició a València (s/n), 1835, Imprenta de Cabrerizo.

²¹. *De los pueblos y los gobiernos; colección de penamientos, extraidos de la historia filosófica de las dos Indias* por G. J. Reynal; traducido al castellano Por S.D.V. Londres: *sIn*, 1823, [Imprenta de Davison].

²². C. F. Volney, *Las ruinas de Palmira o meditación sobre las revoluciones de los imperios.*

²³. Aventura que es tracti del llibre de Ph. Donner, Baron de Chesterfield (1731-1768) Stanhope i d'Eugenia Stanhope, *Cartas póstumas del ilustre Felipe Dormer Stanhope..... seguidas de otras composiciones sobre varios asuntos...* por D. Eugenia Stanhope... N'hi ha una edició madrilenya de 1839 [Imp. de la Compañía Tipográfica].

²⁴. Amb aquest títol he trobat l'obra: *Filosofía de Voltaire*, Coruña, s/n, 1837. Imprenta del Diario. Desconec si aquest llibre fou publicat abans, en castella, per una impremta francesa.

*Filosofía de la Elocuencia*²⁵/ Idem de San Francisco
*Werther*²⁶/ Idem de Santa Cecilia
*Eusebio*²⁷/ Id. De San Juan Bautista
*El Compadre Mateo*²⁸/ Idem de Santa Teresa
*Júlia o la nueva Eloisa*²⁹/ Idem de San Alejandro *Compendio del Origen de los cultos*³⁰/ Idem de San Fernando *La Religiosa (Diderot)*³¹/ Idem de San Estevan

Lo traslado todo a esa Justicia y Ajuntamiento para su puntual cumplimiento, dándome parte de cualquier resultado inmediatamente que ocurriese. »³²

²⁵. Podria tractar-se de l'obra setcentista d'Antonio de Capmany, *Filosofia de la elocuencia*, encara que no tinc constància que aquesta obra fos prohibida. Em decanto, pero, pel llibre *Lecciones de filosofia moral y elocuencia o colección de los trozos más selectos de poesía, elocuencia, historia, religión y filosofia moral y política de los mejores autores castellanos/ puestas en orden por Josef Marchena; antecede un discurso preliminar acerca de la historia literaria de Espana*, Burdeos, s/n., 1844 [Laplace y Beaume]

²⁶. Obra de J. W. Goethe (1749-1832).

²⁷. Obra de Montegnon, impresa a Perpinyà (Alzine, 1818).

²⁸. Henry Joseph Dulaurens (1719-1797), *El compadre Mateo o Baturrillo del espiritu humano*. París ?

²⁹. Obra de Jean Jacques Rousseau (1712-1778). Vegeu elllibre de JR Spell, *Rousseau in the Spanish Word before 1833*, Austin University of Texas Pres, 1938.

³⁰. *Compendio.../por Dupuis*; traducido al idioma castellano por Josef Marchena, Burdeos, 1821. Sobre l'obra de Marchena, vegeu l'article d' A. Morel-Patio, *Don José Marchena et la propagande révolutionnaire en Espagne*. 1792-1793, "Revue Historique", 1890, XLIV, 72-87.

³¹. Traducció de M. V. M. [Marchena?], París, Rosa, 1821.

³². « *Gouvenement militaire et politique du corregimiento de Figueres, 14 février 1826*. Joachim Camano y Pardo.

Une grande quantité de livres obscènes, révolutionnaires ou impis sont expédiés depuis Paris en Espagne et en Amérique, et afin d'éviter les obstacles qui s'opposeraient à leur entrée, on remplace le véritable titre par celui d'une quelconque oeuvre de dévotion. Comme on peut le vérifier avec la note ci-jointe qui contient les titres d'un certain nombre de livres ainsi « maquillés ».

Resum

Fins la represa de ls Jocs Florals bona part de la literatura en català que s'escriu a tot el domini lingüístic és patrimoni de les classes populars o bé hi va adreçada per allò de tenir-los sota control. La divergència, més que contraposició, entre una tradició popular (goigs, teatre religiós, literatura pietosa, catecismes, cançó popular, etc.) i una precària línia culta és cada vegada més acusada. Al Rosselló la situació és molt més anòmala encara, els conreadors de la llengua viuen molt més desconnectats i aïllats. Els nuclis culturals sobre els quals el procés de francesització és més significatiu són la burgesia, les classes dirigents i la petita aristocràcia.

El català, sense escola, sense possibilitat d'accedir als mitjans de comunicació de masses, es manté com a llengua de les classes subaltemes, en un registre, en bona part, oral. És per això que la llengua catalana accedeix a la impremta i es reserva per divulgar el patrimoni folklòric, el cançonic, de provada vitalitat, el teatre de la passió i de sants. La ideologia de la cançó política només podia arribar al poble ras si aquesta estava escrita en la seva llengua. No hi ha prosa, ni tampoc premsa. La literatura profana també hi és absent.

Journal de sainte Hélele / Vie de sainte Marie
Illustres Américains / Vie de saint Jean
Des peuples et des gouvernements / Vie de saint Charles
Collections en prose et vers / Idem de saint Mathieu
Les ruines de Palmyre / Idem de saint Michel
Lettres à Eugénie / Idem de saint Paul
Philosophie de Voltaire / Idem de saint Marcelin
Philosophie de l'éloquence / Idem de saint François
Werther / Idem de sainte Cécile
Eusèbe / Idem de saint Jean-Baptiste
Le « compadre » Mathieu / Idem de sainte Thérèse
Julie ou la Nouvelle Héloïse / Idem de saint Alexandre
Abrégé des origines des cultes / Idem de saint Femand ;
La Religieuse (Diderot) / Idem de saint Etienne
Je transmets le tout à ce Tribunal et Mairie pour son exacte exécution, me faisant part d'un résultat quelconque dès qu'il se produirait ».

L'estudi del patrimoni literari culte, l'històric o l'arqueològic, els estudis locals, tots es fan en llengua francesa. Haurem d'esperar fins a final del segle XIX per trobar autors rossellonesos que escriuen i publiquen en un registre culte (Talrich, Bonafont, Rous, Boher, Pepratx), molts dels quals escriuen sota l'impacte i la influència de Jacint Verdaguer. La nova cultura liberal i burgesa consumeix altres productes que la literatura catalana d'aquest període no li pot oferir. La impremta Alzine de Perpinyà, amb una trajectòria de gairebé mig segle, edita, en castellà, un bon nombre de novel·les i obres del primer romanticisme, difícils de trobar en el mercat espanyol, que donen a aquesta aventura un aire d'universalitat. La ofensiva que hi ha a Espanya contra les obres del segle de les llums, contra la novel·la romàntica, és aprofitada des de Perpinyà per fer entrar a la Península moltes obres que transgredien les convencions del moment.

Apèndix

Obres catalanes distribuïdes en 1829 per la impremta Alzine de Perpinyà

- *Dialecte Catalan*, pàg. 215.
- *Cantichs Catalans, traduits dels cantichs de Sant Sulpici*; per un sacerdot del Bisbat de Perpinyà. 1826
- Les mêmes; avec musique
- *Catecisme del Bisbat de Perpinyà*, 1826 -:
- *Catecisme de las festas y solemnitats principals de la Iglesia, per lo Doctor Henonter*, 1818
- *Coblas de la mort y passió de Jesu-Christ nostre Senyor*
- *Diccionario catalanan-castellano-latino*, por Don Joaquin Esteve y Don A. Juglá y Font, 2 vols.
- *Exercici del Christià per encomanar-se a Déu*, etc., compost per lo reverent Josep Ullastre, prebere y domer de Peralafa, 1824.
- *Grammatica de la llengua catalana*, per Ballot
- *Imitació de Christo*
- *Modo de Resar lo Rosari de Nostra Señora del Roser, a cors o en particular*
- *Regla de vida, molt útil als pobres y al menut poble, y molt saludable als richs y a las personas iluminadas*, composta per los reverents Simó Salomó y Melchior Gelabert
- *Sept salms (los) de la penitència, o sentiments de una anima penitent sobre los sept salms de David*.

Bibliografia complementària

- ALEGRET, 10an, "La literatura a Catalunya-Nord entre 1808 i 1833", *Mayurqa*, núm. 19 (1983), pàgs. 127-133.
- AA. DD., *8 Conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Edicions Proa, 1971.
- AA. DD., *Le Roussillon dans la première moitié du XIXe siècle*, "Société Agricole, Scientifique et Littéraire", XCIIIe vol, Perpinyà, 1985.
- AA. DD., *Goigs du diocèse d'Elne Perpignan/de la diocesi d'Elna Perpinyà*, CIMP, Ceret, 1996.
- BONET, Gérard, "Deux dynasties d'imprimeurs perpignanais : les Alzine et les Tastú, ou un demi-siècle de presse roussillonnaise (1800-1850)", *Société Agricole, Scientifique et Littéraire*, XCIIIe vol, Perpinyà, 1985, pàgs. 73-103.
- CAHNER, Max, *Literatura de la Revolució i la contrarrevolució*

- (1789-1849), II*, II** (Barcelona, Curial, 2002), 1263 pàgs.
- CAMPS, Christian, "L'évolution des lettres roussillonnaises dans la première moitié du XIXe siècle", *Société Agricole, Scientifique et Littéraire*, XCIIIe vol, Perpinyà, 1985, pàgs. 253-258.
 - *Catalogue de la librairie étrangère de J.-B. Alzine a Perpignan-Perpignan*, imp. J.-B. Alzine, 1865, 36 pàgs.
 - CHAUVET, H., "Les chansons catalanes d'Étienne Arago", *La Veü del Canigó*, núm. 11 (9-IV-1911).
 - CHAUVET, H., "Les chansons de Pépide Méric", *La Veü del Canigó*, núm. 18 (23-VII-1911).
 - COMET, Joachim, "L'Imprimerie a Perpignan depuis les origines jusqu'a nos jours", *Société Agricole, Scientifique et Littéraire P.O.*, 1908,
 - COSTA FERNANDEZ, Lluís, *Historia de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, IEG, 1987.
 - CREIXELL, Lluís, "La Renaixença al Rosselló" dins Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença, I, Barcelona, Curial, 1992, pàgs. 57-82.
 - FABRE DE LLARO, Léon, Discours prononcé aux funérailles de M. Jean Baptiste Alzine, *BSASLPO*, 1884, pàgs. 353-356.
 - FERRERAS, Juan Ignacio, *Los orígenes de la novela decimonónica 1800-1830*, Madrid, Taurus, 1973.
 - PRADERA, Josep Maria, *Cultura nacional en una societat dividida*, Barcelona, Curial, 1992.
 - GRAU, Maria, "Covert-Spring a Perpignan, 1828-1835; un emigré politique espagnol dans la vie culturelle roussillonnaise", *BSASLPO*, 93 volume, 1985, pàgs. 223-250.
 - JORBA I JORBA, M. "La Renaixença" dins *Historia de la literatura catalana*, (J. Molas, dir.), vol. VII, Barcelona, Ariel, 1986, pàgs. 9-48.
 - *Librairie de Jean Alzine*, rue des Trois-Rois, n° 1, a Perpignan. *Catalogue Général*, A Perpignan, Chez J. Alsine, Imprimeur du Roi, aout, 1829. **1.** Théologie, livres de piété, de prières, etc. **2.** Belles-Lettres. **3.** Biographie-Histoire; Géographie- Voyages. **4.** Législation, Jurisprudence, Droit publico Philosophie, Morale, Économie, Économie politique, Politique. **5.** Mathématiques, Marine, Astronomie. Livres militaires. **6.** Histoire Naturelle. Physique, Botanique et minéralogie. Chimie et Pharmacie, Médecine et Chirurgie. **7.** Agriculture, Économie Rurale, Arts libéraux. Arts et métiers, commerce. **8.** Classiques. Livres d'Éducation et d' Instruction. **9.** Langues étrangères. Livres espagnols. Livres de dévotion en espagnol. Livres anglais. Langue italienne.

Langue allemande. Langue russe. Langue portugaise. Dialecte catalan. 10. Romans, contes et nouvelles. Polygraphes. OUVRAGES relatifs à la Révolution française, depuis 1787 jusqu'en 1815, et autres brochures de circonstance publiées depuis cette époque. MELANGES. [Exemplar incomplet a la Biblioteca del CEDACC de Perpinyà]

- PRAT, Enric - VILA, Pep, *Mil anys de llengua i literatura catalanes al Rosselló*, Edicions Trabucaire, Canet de Rosselló, 2002.

- PUIG, Lluís M. de, *Notes sobre la premsa napoleònica a Girona*, "AIEG", XXII, 1974-75, pàgs. 337-350.

- PUJOL, J.-P., "Portrait d'un libéral : Étienne Arago, sa vie, ses oeuvres, ses chansons catalanes", *Massana*, 1977, Tome IX, pàgs. 174-205.

- SERRA, Dolors, *Bibliografia de Catalunya Nord (1502-1999)*, Revista Terra Nostra, núm. 100, Perpinyà, 2001.